
ANTONI NADAL

**NOTES SOBRE ELS AUTORS
MALLORQUINS
CONTEMPORANIS**

A la memòria de Xavier Fàbregas

ELS ANTECEDENTS I LA POSTGUERRA

A diferència de la del Principat, i d'una manera semblant a la del País Valencià, la Renaixença mallorquina no va tenir un influent corrent regeneracionista, i l'illa va continuar essent un feu agrari fins als anys seixanta del segle xx. Aquest fet no va afectar la poesia i la narració costumista, però va condicionar el teatre. D'una banda, l'oligarquia que freqüentava el Teatre Principal de Palma, el més emblemàtic dels teatres mallorquins, rebutjava la llengua catalana com a vehicle d'expressió dramàtica; d'altra banda, l'amor propi dialectal fou un altre prejudici idiomàtic, que influí en l'estroncament costumista del teatre representat en la resta dels escenaris. De tota manera, l'erroriem si culpàssim els autors d'aquest fenomen. Val a dir que n'eren partícips, però ni l'escassa densitat de població ni la inexistent industrialització permetien aleshores la creació d'un teatre modern i nacional, amb l'agreujant que tampoc no fou possible, en general, la temptativa d'un drama rural.

No obstant això, d'intents, n'hi va haver, i potser convé recordar que el drama rural *Primer l'amor que l'herència* (1930), de l'autor pobler Bartomeu Crespí, va assolir més de mil representacions.

La Segona República no va aportar res de nou a la situació descrita: va continuar donant-se la despersonalització idiomàtica i la reiteració temàtica dialectal. Així i tot, hem de destacar la coexistència d'un teatre literari (Guillem Colom) al costat del costumista, tot i mantenint una recíproca ignorància. L'esquerra (un nom: es Mascle

Ros, renom de Jordi Martí) tampoc no va aconseguir sortir de l'atzucac costumista. (De fet, el període més interessant del teatre obrerista a Mallorca es va esdevenir entre 1919 i 1921, i aviat es va trencar per l'escissió en el PSOE, amb el pas de la majoria dels joves actors socialistes a les files comunistes.) Durant la Segona República, el teatre autòcton va restar majorment en mans de l'Església, i els seus autors (Miquel Puigserver, Josep M. Tous i Maroto, Gabriel Fuster i Forteza, Gabriel Cortès...) foren, en conseqüència, catòlics conservadors. Això explica que no fossin represaliats en començar la Guerra Civil i, fins i tot, que col·laborassin amb l'alçament feixista.

Tanmateix, l'any 1938 es va produir un eclipsi del teatre *regional* que es va prolongar quasi una dècada, coincidint amb les consignes més rígides i més centralitzadores de la censura.

L'any 1947 es reprengué l'edició teatral, amb la publicació de les comèdies més conegudes de Tous i Maroto, i també fou l'any que s'estrenà la primera obra de teatre en llengua catalana a Mallorca, després de la guerra. L'any següent es va formar la Companyia Artis amb actors de la Companyia Catina-Estelrich, que s'havia encarregat de posar en escena el teatre *regional* en temps de la Segona República.

Es repetiren, doncs, els mateixos autors fins que la decadència biològica obligà a substituir-los per uns altres de nous que, en conjunt, foren cada vegada pitjors. El públic, en canvi, es va incrementar, i les famílies benestants es van avenir de bon grat a cedir el bell Teatre Principal per a les estrenes. El teatre *regional* —el «costumisme somrient», en paraules de Joan Mas— observat amb una distància relativa, perquè ja no s'esperava d'èxit, va contribuir a integrar la unitat de la llengua, a oficiar-la per reducció de temes. La qualitat literària era, a més, ínfima. D'altra banda, el teatre *regional* és una font valuosíssima per esbrinar el passat immediat. Va mantenir, també, l'ús de la llengua catalana en públic i va donar a conèixer l'obra d'algun autor que defuig una adscripció al servei de l'estupidització col·lectiva.

Aquest és el cas de Pere Capellà (Algaida 1907-Palma 1954), l'autor més popular de la Companyia Artis, a qui sobreviuen un lèxic admirable, uns arquetipus que han esdevingut clàssics i el testimoni d'haver estat el primer autor mallorquí digne d'aquest qualificatiu que va plantejar en la postguerra la necessitat d'un canvi social, davant el conformisme general o les tímides insinuacions reformistes. Això de banda, una recent edició de les seves peces més anomenades ens permet d'apreciar les vacil·lacions que pateixen, atribuïbles, segons el nostre parer, a la dinàmica generada per l'èxit comercial, i no a la manca d'ofici assenyalada per algun crític. Tampoc no es pot oblidar l'exemple de professionalitat que va oferir la Companyia Artis, que avui dia encara és per igualar.

EL TEATRE LITERARI

Ensems amb aquest teatre, hem de destacar la supervivència gairebé clandestina d'un teatre literari escrit per Guillem Colom, primer, i per Llorenç Villalonga, Llorenç Moyà i Jaume Vidal Alcover, després. L'obra de cadascú és dissemblant i no permet un judici comú. No obstant això, hi ha algunes afinitats, com la preferència pel conreu de la tragèdia o la recreació dels mites clàssics, que els uneix. Són, en definitiva, escriptors que desconeixen la tècnica teatral.

Guillem Colom (Sóller 1890-Palma 1979) fou el primer autor mallorquí estrenat a Barcelona en la postguerra, on se l'acollí bé. Avui, però, una lectura de la seva obra editada ens induïx a pensar que resultaria indigerible per a l'espectador.

Més consistent se'ns presenta l'obra tràgica de Llorenç Villalonga i de Llorenç Moyà, autors, també, de nombrosos *desbarats* i entremesos, respectivament. Aquesta darrera producció enllaça directament amb tota una tradició cultural, de la qual les rondalles són l'expressió més genuïna, i s'alça, creiem, com la part més favorable dins el conjunt de la dels dos grans escriptors. Llorenç Villalonga (Palma 1897-1980) va estrenar en diverses ocasions a Barcelona i, una vegada traspasat, a Palma es va estrenar una adaptació de *Mort de dama*. La seva influència sobre els autors joves l'hem de cercar, doncs, fora de l'escenari. Això és particularment notori en el cas de Baltasar Porcel o en el de Guillem Cabrer, autors a qui va encoratjar a l'aventura, encara que no va voler compartir-la. Llorenç Moyà (Binissalem 1916-Palma 1981), en canvi, va

Register for free at <https://www.scribdia.com> to download the version without the watermark

UN TEATRE DE TRANSICIÓ?

Un tercer grup d'autors, que es podria haver denominat de transició, si aquesta s'hagués efectuat en el moment oportú, el componen Josep M. Palau i Camps, Martí Mayol i Joan Mas (els dos darrers, autors de la Companyia Artis).

Palau i Camps (Barcelona 1914) fou bandejat de l'escenari després d'una única estrena en col·laboració amb Martí Mayol, per incompatibilitat amb el teatre de l'Artis. Sense pretendre-ho, Palau i Camps va haver de mantenir el silenci, talment com els autors literaris, de qui es diferencia pel fet de no resignar-se a escriure per a un públic minoritari, i pel cultiu del drama. Palau i Camps va optar al final per uns altres gèneres literaris que li facilitaven, almenys, la comunicació amb el públic.

El cas de Martí Mayol (Palma 1918) desmenteix la possibilitat d'engegar un altre teatre en aquells anys: la pressió de l'Artis, instada pel públic, era tan intensa llavors, que refrenà l'opció d'alta comèdia encetada per aquest autor. La successiva degradació del teatre de Martí Mayol ens permet dubtar quant a la influència de l'autor sobre la Companyia i el públic de l'època, del moment que l'èxit depenia de l'acceptació que

el públic demostrà d'uns temes que ja havia assimilat, almenys en llur tractament regional.

Aquesta és la clau de l'èxit de Joan Mas, el més gran en conjunt durant el franquisme. La seva mentalitat coincidia amb la de la majoria del públic que assistia al Teatre Principal, que eren pagesos residents a Palma i la classe mitjana nadiua. Joan Mas (Deià 1929-Palma 1992) tampoc no va poder evolucionar dins el teatre regional. Fou necessari que la Companyia Artis es dissolgués (l'any 1969) perquè Mas emprengués el camí personal que li permeté d'ajuntar la seva notable capacitat de construcció amb una crítica sarcàstica de la societat que l'havia premiat amb l'aplaudiment. Joan Mas va recórrer un curs semblant al de Pere Capellà, de constant evolució, però mantenint l'equilibri que no posseeix l'obra de l'autor algaïdí, tal volta perquè en els anys setanta i vuitanta Joan Mas no va estar sotmès a una companyia i a un públic tan constrenyedors com en els anteriors. Així i tot, al nostre entendre, l'evolució de Joan Mas va fructificar millor en la novel·la, d'una manera semblant a la de l'antic director de l'Artis Antoni Mus (Felanitx 1926-Manacor 1982).

EL GRUP DE BARCELONA

Al final dels anys cinquanta es va iniciar a Mallorca una transformació profunda de la infraestructura econòmica, a causa del fenomen turístic. La línia ascendent no es va aturar fins al 1975; en canvi, no va repercutir gens en el redreçament cultural que calia esperar. El panorama que ofería la societat cultural era tan descoratjador com en la postguerra.

En aquesta conjuntura, era lògic que els autors joves que no es conformaven amb l'estat de les coses fugissin a Barcelona, a la recerca d'una oportunitat que hom els negava a l'illa. Es pot parlar de dues fases del teatre mallorquí contemporani a Barcelona. La primera comprèn Blai Bonet i les primeres obres de Baltasar Porcel, Joan Soler i Xesc Barceló (són obres escrites a Mallorca poc abans de la seva marxa, en què la presència de l'illa és més perceptible). Blai Bonet (Santanyí 1926) fou el primer d'aquests autors estrenat a Barcelona, l'any 1957, sense que tornàs a reincidir. Deixant de banda el valor dramàtic de l'obra, *Parasceve* és el primer intent de derivar el teatre mallorquí en un corrent modern, que al Principat brollava de l'existencialisme. Aquest fet no és anecdòtic: l'existencialisme permetia d'exposar la rebel·lió individual, confusa i sense evolució possible, dins el marc tancat de l'illa. La ruptura, però, no fou conscient. Hi ha, així sí, una inclinació pel drama i la tragèdia, en comptes de la comèdia tradicional. El contacte posterior amb Barcelona i, per tant, amb la resistència antifranquista, poc rellevant a Mallorca, els va ajudar a avançar cap a posicions més solidàries. En aquesta línia se situa la següent producció dels autors esmentats, a més de la de Guillem d'Efak i d'Alexandre Ballester.

Baltasar Porcel (Andratx 1937) fou el primer autor mallorquí estrenat a València en

la postguerra (l'any 1960) i obtingué un ressò important que l'elevà a un lloc privilegiat al Principat, l'eco del qual arribà a Mallorca. Porcel va deixar d'escriure teatre al cap de pocs anys, perquè no hi veia una remuneració compensadora ni possibilitats d'eixamplar el camp d'audició dins un estat de perpètua precarietat, amb l'inevitable desgast.

Joan Soler i Antich (Palma 1935) fou guardonat amb els premis dramàtics més prestigiosos. És l'autor del teatre polític més intencionat d'aquells anys, les conseqüències del qual l'han mantingut sense estrenar.

Guillem d'Efak (Río Muni 1923), en el seu període barceloní, va haver de suportar els comuns problemes de censura i penúria, tot i essent guanyador de diversos premis. Guillem d'Efak té un concepte del teatre sinònim al d'espectacle, amb una clara pretensió d'arribar a un públic *total*.

En el cas d'Alexandre Ballester (Gavà 1934) es dona la paradoxa que, sense moure's de sa Pobla, va substituir Baltasar Porcel en l'èxit i es va convertir en l'autor de teatre en llengua catalana més representat arreu dels Països Catalans. Alexandre Ballester és un autor extraordinàriament dotat per al teatre. L'autor de sa Pobla també participa de la concepció del teatre com a espectacle i hem de destacar les seves peoneres incursions en aquest terreny dutes a terme a sa Pobla, que suposen un retrobament amb la tradició popular i, d'altra banda, una experiència oberta i innovadora que, lamentablement, no ha tingut continuïtat per manca de suport oficial.

L'obra de Xesc Barceló (Palma 1944) també és un exemple de dedicació al teatre, teatral. D'entre la seva obra resalta un copios treball per als programes dramàtics infantils de la Televisió de Catalunya. Xesc Barceló resta sense estrenar a Mallorca.

Sense que puguem identificar-la amb cap dels corrents esmentats, l'obra de Jaume Vidal Alcover participa d'un mateix rebuig de la societat illenca i del teatre *regional*, que el va rebutjar quan, en la postguerra, va intentar d'acostar-s'hi. La seva producció dramàtica comprèn el teatre simbòlic i el teatre de cabaret, entre d'altres. Vidal Alcover (Manacor 1923-Barcelona 1991) és l'autor que més s'aproxima als autors *literaris* mallorquins, si no n'és un: havia pouat en la mateixa cultura i és el qui més els va tractar. Però aquesta semblança no cal cercar-la solament en la manifestació del teatre *literari*, sinó també en el seu teatre desimbolt, menys pretensions, que, com hem vist, suposa l'altra cara del teatre dels escriptors literaris mallorquins. El teatre de Jaume Vidal va rebre una resposta extremista de part del públic. Va estrenar en comptades ocasions a Mallorca, i encara amb un muntatge de poemes originals i amb unes adaptacions escèniques.

Per tancar la relació d'escàpols a la força, hem de referir-nos a Guillem Vidal (Manacor 1947-1992), autor de nombrosos sainets publicats en 1974 i 1975 a Manacor, on en va estrenar un l'any 1976.

Avaluar en conjunt l'obra dels autors mallorquins de Barcelona és una tasca

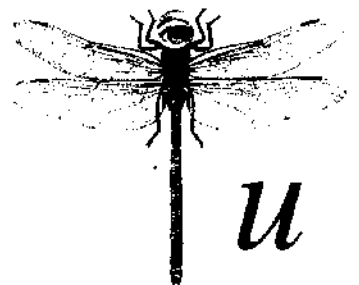

Register for free at <https://www.studypedia.com> to download the version without the watermark

agosarada. Ja hem assenyalat que hi va haver una primera fase existencialista. La segona (amb un intermedi omplert per *La simbomba fosca*, una peça de teatre de l'absurd de Baltasar Porcel) es caracteritza per l'abandonament del drama i de la tragèdia (gèneres que emmarcaven la revolta individual) i el decantament per la falla i la farsa per denunciar la dictadura, sota el mestratge de Bertolt Brecht. En el curs d'aquesta fase es produeix per primera vegada la inserció d'una generació d'autors mallorquins en el teatre català unitari. Els autors mallorquins van aprofitar el trampolí dels premis per saltar als escenaris. En general, sempre van trobar obstacles per estrenar, a causa sobretot de la censura oficial, però també dels empresaris, i de l'estat econòmic dels grups independents que s'animaven a representar-los (frustració que va afectar també, val a dir-ho, llurs col·legues del Principat i del País Valencià).

A més, a mesura que es cruïen els fonaments franquistes l'activitat política va ocupar i fins va supeditar la intel·lectual (Soler i Barceló militaven aleshores en el PSUC), provocant un reflux cultural que va coincidir amb un progressiu descredit, propiciat per una manca de creativitat que alguns autors van intentar de defugir escrivint teatre per a infants (Xesc Barceló, Guillem d'Efak, Alexandre Ballester...). La crisi econòmica de l'any 1973 va precipitar l'allunyament de les taules o de l'edició d'aquells que no havien deixat d'escriure. La mort de Franco, en aqueixes circumstàncies, no va tenir a penes transcendència. Les condicions socials, polítiques i econòmiques van continuar igual (o, en tot cas, van empitjorar). Així i tot, hem d'assenyalar que la mort del dictador va obrir un període d'esperança i de reflexió, atès que alguns dels autors que hem esmentat van intentar de tornar a escriure i a representar, però, se'n van desencantar: en el millor dels casos, la presència d'aquests autors en els escenaris no ha passat de ser esporàdica d'ençà del 1975.

A hores d'ara, a ningú no li deu escapar l'ocasió que hom va perdre de transformar el teatre illenc en marginar els autors mallorquins de *Barcelona*. Seríem injustos, tanmateix, si ometéssim els esforços que va fer la Companyia Artis els darrers anys de la seva existència per incorporar Baltasar Porcel i Alexandre Ballester als escenaris mallorquins. ¿Van arribar amb retard o potser aquests autors van escriure per a un públic que no podia entendre'ls? Tal com nosaltres ho veiem, ni una cosa ni l'altra. El públic, sociològicament franquista, no els volia entendre, que és tota una altra qüestió. No li agradava que li diguessin a la cara allò que tots sabien i silenciaven tàcitament. El temps, però, no ha passat debades i avui la manifestació d'aquell compromís cívic se'ns presenta mancada d'actualitat en algunes peces, tot i que per judicar-les caldria veure-les abans escenificades i, en general, això ha estat vedat a l'autor, almenys en unes condicions dignes. Un punt és incontrovertible: la seva acollida a Barcelona demostra que no es tractava d'un teatre casolà.

ELS ANYS SETANTA

Paral·lelament al grup de Barcelona, un altre grup d'autors mallorquins –més joves, per ventura–, formats en part a Barcelona, publica algunes obres i arriba a estrenar-ne, també. L'escriptor Gabriel Janer Manila (Algaida 1940), antic pipioli del teatre *regional*, va tornar a estrenar l'any 1978 amb una peça *del dia*, sense que l'èxit l'acompanyàs, tal volta pel desconeixement que va manifestar de la tècnica. Després, ha estrenat algunes peces de teatre infantil, amb un resultat més favorable. Un autor que va assolir una maduresa i un èxit més grans fou l'escriptor i director teatral Guillem Cabrer (Palma 1944-1990), que escriví sobre la repressió sexual i l'opressió estatal amb un atreviment moderat. Va adaptar, així mateix, algunes rondalles per a l'escena. Guillem Cabrer semblava haver acceptat el repte de dur a terme l'acostament del públic ciutadà a un teatre més actual. Això, però, comportava una certa concessió a la galeria i li restava valors innovadors, a més de l'estima del públic jove més exigent.

Un altre autor que estrenà per primer cop en els anys setanta fou l'actor Joan Santamaria (Palma 1945), que ha conreat indistintament la comèdia de to crític i la d'intenció dramàtica, amb caràcter psicològic o historicista.

ELS ANYS VUITANTA

Register for free at <https://www.scipedia.com> to download the version without the watermark

comercial, en què ha excel·lit l'actor i autor Xesc Forteza (Palma 1926), en els anys vuitanta es van donar a conèixer com a autors teatrals dos escriptors que s'acosten al teatre de l'absurd: Joan Guasp (Consell 1943) i Llorenç Capellà (Montuïri 1946). Determinada per les circumstàncies històriques, hom pot interpretar llur obra, i la del jove Jaume Sansó (Vilafranca 1964), com una resposta individualista i/o psicològica al reformisme postfranquista.

Així mateix, en aqueixa dècada es van revelar com a autors teatrals la novel·lista Maria-Antònia Oliver (Manacor 1946), el director teatral Antoni M. Thomàs (Palma 1945) i el poeta Miquel Mestre (Artà 1951), tres autors que tenen punts de contacte amb el grup que hem anomenat *de Barcelona*, el crític teatral Gabriel Sabrafín (Palma 1942), que ha estrenat una obra historicista, i el narrador Miquel Rayó (Palma 1952), que ha conreat el teatre per a infants.

Sense guardar cap tipus de correlació amb les anteriors, hem d'esmentar l'experiència, insòlita a l'illa, del Taller Llnàtic, vertader teatre de laboratori on s'executa d'una manera sistemàtica Aristòtil. Guarnits d'un bagatge teòric que arrela en Artaud i en Grotowski, els actors del Taller Llnàtic –compost d'escriptors i artistes plàstics– han participat en nombroses accions dintre i fora de l'illa, amb l'objectiu de denunciar la mercantilització de l'art i de delatar les seves aparences, seguint una tècnica i una tàctica

que valoren sobretot l'ús del sarcasme i la utilització dels mitjans de comunicació. No obstant això, darrerament l'activitat del Taller Llundàtic ha llanguit.

El poeta Josep Albertí (Capdepera 1950), un dels fundadors del Taller Llundàtic, és autor d'una obra de teatre conceptual, reconeguda fora de l'illa, que avui sembla haver rebutjat. Per acabar, hem d'esmentar l'obra del prolífic escriptor Miquel López Crespí (sa Pobla 1946), en què el voluntarista esquerranisme de l'autor no supleix la seva manca de capacitat.

UNES CONSIDERACIONS FINALS

Hi ha raons per creure que els autors mallorquins contemporanis sempre s'han sentit sols, incloent-hi aquells que han gaudit del favor del públic. Els autors mallorquins desconeixen els seus col·legues, gairebé no es tracten amb les companyies, estan mancats d'una crítica versada i fins fa ben pocs anys no han pogut comptar amb el suport oficial, sempre escàs i discriminant. A més, llur relació amb els mitjans de comunicació no ha deixat de ser, en general, un contacte aïllat, justificable respecte a la televisió, però no pel que fa a la ràdio. D'altra banda, les edicions d'autors contemporanis han augmentat poc (d'un 1'5 volums per any en els anys cinquanta s'ha passat als 3'5 en els anys vuitanta), i cap institució no convoca premis teatrals.

Per fortuna, simultanis amb les circumstàncies adverses als autors mallorquins, són perceptibles alguns indicis que permeten preveure el redreçament del teatre a Mallorca. Les televisions locals transmeten sovint espectacles teatrals, les companyies del Principat i del País Valencià actuen amb assiduitat en els escenaris mallorquins (no tant com nosaltres desitjam, però és un fet que, així i tot, té pocs precedents en la història del teatre illenc) i en els darrers temps han augmentat les companyies professionals autòctones. Hem de creure que aquest redreçament portarà, tard o d'hora, la recuperació dels autors mallorquins per al teatre, i la incorporació dels desaprofitats o d'uns altres de nous.

ANTONI NADAL

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- ARBONÈS, J. (1973) *Teatre català de postguerra*, Barcelona, Pòrtic.
- BARTOMEUS, A. (1976) *Els autors de teatre català: testimoni d'una marginació*, Barcelona, Curial.
- FÀBREGAS, X. (1969) *Teatre català d'agitació política*, Barcelona, Edicions 62.
- (1978) *Història del teatre català*, Barcelona, Millà.
- FUSTER, J. (1976) *Literatura catalana contemporània*, Barcelona, Curial (2a. edició).
- JANER MANILA, G. (1975) *Implicació social i humana del teatre. Biografia apassionada de Cristina Valls*, Barcelona, DOPESA.
- (1982) «El teatre regional com a metàfora», *Randa* 13, Barcelona, Curial, pp. 165-184.
- LLOMPART, J. M. (1964) *La literatura moderna a les Balears*, Palma de Mallorca, Moll.
- MASSOT I MUNTANER, J. (1978) *Cultura i vida a Mallorca entre la guerra i la postguerra (1930-1950)*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- MIR, G. (1970) *Literatura i societat a la Mallorca de postguerra*, Palma de Mallorca, Moll.
- MOLAS, J. (1965) «Pròleg» a Porcel, B. *Teatre*, Palma de Mallorca, Daedalus.
- VIDAL ALCOVER, J. (1971) «La literatura a Mallorca. 12, El Teatre», *Diari de Mallorca*, Palma, 23 abril.

Register for free at <https://www.scipedia.com> to download the version without the watermark